

ГЛАВА 6. Правові засади банківського регулювання та банківського нагляду

§ 1. Співвідношення банківського регулювання та банківського нагляду

§ 2. Методи банківського регулювання

§ 3. Правові засади банківського нагляду

§ 4. Порядок створення комерційних банків, відкриття філій, представництв та відділень

§ 5. Надання дозволів та ліцензій на здійснення банківських операцій

§ 6. Проведення дистанційного контролю та інспектування комерційних банків в Україні

§ 7. Правові засади застосування санкцій впливу за порушення банківського законодавства

§ 8. Порядок реорганізації та ліквідації комерційних банків

§ 1. Співвідношення банківського регулювання та банківського нагляду

Як відомо, надійне та ефективне функціонування банківської системи держави є необхідною умовою економічної стабільності в цілому. З метою забезпечення стабільності банківського сектору у державі має бути організована адекватна система регулювання у зазначеній сфері. Державне управління в сфері банківської діяльності здійснюється шляхом реалізації уповноваженими органами держави функцій банківського регулювання та банківського нагляду.

Необхідно зазначити, що у юридичній науці існують різні позиції щодо співвідношення понять “банківське регулювання” та “банківський нагляд”. Наприклад, на думку В. П. Полякова, банківське регулювання — це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне та безпечне функціонування банківської системи. Тобто, він вважає, що банківське регулювання є більш широким терміном.

Іншу позицію займає В. Л. Кротюк. На його думку, це різні види діяльності щодо виконання завдання забезпечення надійного та стабільного функціонування банків, які доповнюють один одного.

Законодавче визначення вказаних термінів міститься у Законі України “Про Національний банк України”. Так, згідно з цим Законом банківське регулювання — одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Банківський нагляд — це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку.

Тобто, банківське регулювання, на думку законодавця, полягає у встановленні “правил гри” на ринку банківських послуг, тоді як банківський нагляд — у контролі за їх дотриманням.

З нашої точки зору, термін “регулювання” по відношенню до банківської діяльності ми можемо розглядати у широкому та у вузькому розумінні. У широкому розумінні державне регулювання в сфері банківської діяльності якраз і включає всю систему заходів, які вживаються уповноваженими органами держави для забезпечення сталого та надійного функціонування банківського сектора. У вузькому розумінні банківське регулювання — це діяльність уповноважених органів, яка полягає у виданні правових актів у сфері банківської діяльності.

§ 2. Методи банківського регулювання

Відповідно до статті 61 Закону України “Про Національний банк України” Національний банк здійснює державне регулювання діяльності банків у формах, визначених Законом України “Про банки і банківську діяльність”, як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду.

Правові акти в сфері банківської діяльності прийнято поділяти на акти так званого пруденційного (або інакше “розумного”) регулювання та акти економічного регулювання. До пруденційного регулювання відносять видання правових актів, метою яких є мінімізація можливих ризиків банків і забезпечення стійкості та здоров'я як окремої банківської установи, так і системи у цілому.

До економічного регулювання відносять регулювання, спрямоване на досягнення економічних цілей (сюди можна віднести, наприклад, норми обов'язкових резервів). Так, відповідно до статті 58 Закону України “Про Національний банк України” з метою захисту інтересів вкладників та кредиторів і забезпечення фінансової надійності банків Національний банк відповідно до визначеного ним порядку встановлює для них обов'язкові економічні нормативи. Ці нормативи мають забезпечувати здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком. Про подальші зміни нормативів та методики їх розрахунку Національний банк офіційно повідомляє не пізніше ніж за місяць до введення їх у дію. Згідно із статтею 59 Закону України “Про Національний банк України” Національний банк визначає розміри, порядок формування та використання резервів банків для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків. Резерви для покриття можливих фінансових ризиків, а також фонду гарантування вкладів громадян

створюються за рахунок доходу до оподаткування відповідно до законодавства України. З метою реалізації зазначених вимог Закону України “Про Національний банк України”, а також Закону України “Про банки і банківську діяльність” постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. 368 затверджена Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Цією Інструкцією встановлено порядок визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

нормативи капіталу:

- мінімальний розмір регулятивного капіталу;
- адекватність регулятивного капіталу;
- адекватність основного капіталу;
- нормативи ліквідності:
- миттєва ліквідність;
- поточна ліквідність;
- короткострокова ліквідність;

нормативи кредитного ризику:

- максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента;
- великих кредитних ризиків;
- максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру;
- максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам;

нормативи інвестування:

- інвестування в цінні папери окремо за кожною установою;
- загальної суми інвестування;
- норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку.

Базою для розрахунку економічних нормативів є регулятивний капітал банку. Якщо операції здійснюються банком за рахунок капіталу згідно з вимогами вказаної Інструкції, то такі операції не включаються до розрахунку економічних нормативів.

Обов'язкові резерви створюються комерційними банками відповідно до Положення про порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 21 квітня 2004 р. 172. Згідно з цим Положенням Національний банк України використовує нормативи обов'язкового резервування як один із монетарних інструментів для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком без нарахування процентів за залишками коштів, що формують обов'язкові резерви.

Зобов'язання щодо дотримання нормативів обов'язкового резервування коштів та порядку їх формування виникає в банків із часу отримання ними банківської ліцензії.

Порядок визначення та формування обов'язкових резервів установлюється єдиним для всіх банків України.

Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, за винятком кредитів, одержаних від інших банків та іноземних інвестицій, залучених від міжнародних фінансових організацій, а також коштів, залучених на умовах субординованого боргу.

Банки формують обов'язкові резерви, виходячи із встановлених нормативів обов'язкового резервування до зобов'язань щодо залучених банком коштів, у цілому за

зведеним балансом банку — юридичної особи з урахуванням усіх філій.

Норматив обов'язкових резервів встановлюється єдиним для всіх банків. За спеціалізованими банками можуть встановлюватися окремі нормативи обов'язкового резервування.

Національний банк може встановлювати для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкового резервування залежно від:

- строку залучення коштів (короткострокові зобов'язання банку, довгострокові зобов'язання банку);
- виду зобов'язань у розрізі валют (національна, іноземна) (у тому числі в банківських металах).

Формування та зберігання банками коштів обов'язкових резервів здійснюється в національній валюті на кореспондентському рахунку банку в Національному банку. За умови переведення банку в режим формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку сума обов'язкових резервів перераховується банком на окремий рахунок в Національному банку.

Залежно від стану грошово-кредитного ринку та прогнозу його подальшого розвитку Правління Національного банку приймає окремі рішення щодо:

- звітного періоду резервування;
- нормативів обов'язкового резервування;
- складу зобов'язань банку (об'єкт резервування), до яких встановлюються нормативи обов'язкового резервування;

- обсягу обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в Національному банку.

Обсяг обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в Національному банку, встановлюється для звітного періоду резервування в процентному відношенні (20—80 %) до суми обов'язкових резервів за попередній звітний період резервування, визначеної без урахування покриття будь-якими активами банку.

Національний банк окремим рішенням Правління Національного банку може встановлювати на відповідні звітні періоди резервування розмір та вид активів, що можуть зараховуватися для покриття обов'язкових резервів.

Про будь-які зміни в порядку визначення та формування банками обов'язкових резервів Національний банк повідомляє банкам.

§ 3. Правові засади банківського нагляду

Поняття, мета та основні принципи банківського нагляду

Як відмічається у юридичній літературі, банківський нагляд є системою, якою користується держава, щоб гарантувати стабільність фінансової системи, її безпеку та здоров'я.

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Необхідно зазначити, що функція банківського нагляду покладається переважно на центральний банк відповідної країни. Поряд з цим у деяких країнах цю функцію виконують інші органи. Зокрема, у США, Німеччині, Франції, Японії та деяких інших країнах центральний банк здійснює банківський нагляд разом з іншими державними органами. В окремих країнах міністерство фінансів намагається контролювати всі важливі аспекти фінансової системи. Іншим варіантом є незалежне агентство, що здійснює банківський нагляд та відповідальне перед президентом країни або парламентом.

Як справедливо відмічає О. П. Орлюк, організація банківського нагляду в рамках центрального банку має переваги в тому випадку, якщо банківський нагляд позбавлений політичного тиску; інформація, що отримується в процесі контролю, надається особам, що управляють грошовою політикою; інспекція має адекватні кошти, зокрема через прямі бюджетні асигнування. Тоді контрольна функція центрального банку виконується з більшою обережністю, бо пов'язана також і з функцією грошово-кредитного регулювання, ніж якщо інспекція буде відокремлена в автономне утворення, що діє в межах, чітко визначених законодавством. Якщо проаналізувати загальну практику діяльності органів банківського нагляду та його місце в системі органів управління, то можна дійти такого висновку.

Як ми вже з'ясували, в Україні банківське регулювання та банківський нагляд є функціями центрального банку України — Національного банку України”.

У Законі України “Про Національний банк України” не визначені принципи банківського нагляду. Проте, звертаємо увагу, що основні принципи банківського нагляду сформульовані на міжнародному рівні та повинні обов'язково дотримуватися в Україні. Мова йде про Основні принципи банківського нагляду Базельського комітету.

Базельський комітет був створений Керуючими центральних банків країн Групи Десяти в кінці 1974 року, які збираються 4 рази на рік. Для вирішення конкретних завдань він також має близько 25 технічних робочих груп та спеціальних комісій, які також регулярно проводять зустрічі.

Члени Комітету приїжджають з Бельгії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Люксембургу, Голландії, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Великобританії та Сполучених Штатів Америки. Країни представляють їхні центральні банки а також органи державної влади, відповідальні за пруденційний нагляд в сфері банківської діяльності, у випадку, якщо ці функції не здійснює центральний банк.

Комітет не є наднаціональним наглядовим органом і його висновки не мають юридичної сили. Проте він формулює наглядові стандарти та інструкції, а також дає рекомендації щодо застосування найкращого досвіду, очікуючи, що відповідні органи влади держав-членів будуть вживати відповідних заходів для впровадження його рекомендацій у свої національні системи. У зв'язку з цим Комітет визначає лише загальні стандарти, без деталізації порядку гармонізації процедур нагляду державами-членами.

Комітет звітує перед Керуючими Групи Десяти та погоджує з ними свої основні проекти. Крім того, враховуючи, що до складу Комітету входять представники не тільки центральних банків, а й інших органів, рішення, які ним приймаються, враховують позиції багатьох національних органів влади, що не входять до системи центральних банків. Ці рішення стосуються широкого кола фінансових питань. Однією з найважливіших цілей Комітету є заповнення прогалін у міжнародній системі нагляду шляхом дотримання двох основних принципів: 1) жодне банківське утворення не повинне уникнути нагляду; 2) нагляд має бути адекватним. Для досягнення цієї мети Комітет, починаючи з 1975 р., прийняв цілу низку документів.

У 1988 р. Комітет вирішив презентувати базову систему заходів, яка іменується Базельська Головна Угода. Ця система передбачала запровадження до кінця 1992 р. заходів, спрямованих на мінімізацію кредитних ризиків, які включали забезпечення мінімального капіталу в розмірі від 8 %. Починаючи з 1988 р., ця система була поступово презентована не лише у державах-членах, але і в інших державах, в яких активно функціонують міжнародні банки. У червні 1989 р., з метою заміни Угоди, Комітет підготував зміни до Нової Основної Системи Відповідності. Запропонована основна система включає три принципи: вимоги щодо мінімального капіталу, спрямовані на удосконалення правил, встановлених в Угоді; нагляд за внутрішнім процесом створення організацій та адекватності капіталу; ефективне використання оприлюднення з метою посилення дисципліни на ринку як доповнення заходів нагляду. В результаті широкої співпраці з банками та промисловими групами 26 червня 2004 р. була прийнята доопрацьована система заходів. Цей текст став основою для розроблення національних правил та для завершення банками підготовчих заходів щодо імплементації нової системи заходів.

Через декілька років Комітет почав більш інтенсивно поширювати стандарти нагляду по всьому світі. У тісній співпраці з багатьма наглядовими органами держав, які не є членами Групи Десяти, Комітет у 1997 р. розробив “Основні Принципи Ефективного Банківського Нагляду”, які являють собою загальний план ефективної системи нагляду. Для запровадження їх та оцінки Комітет у жовтні 1999 р. прийняв “Методологію основних принципів”.

З метою залучення до роботи у Базелі більш широкого кола країн Комітет постійно організовує контакти та співпрацю між членами та іншими наглядовими органами влади. Він поширює серед наглядових органів по всьому світі друковані та недруковані матеріали. У багатьох випадках наглядові органи держав, які не є членами Групи Десяти, публічно демонструють свою прихильність до проектів Комітету. Контакти стали більш щільними, чому дуже сприяє Міжнародна Конференція Органів Банківського Нагляду, яка проводиться кожні два роки.

Секретаріат Комітету підтримується Банком Міжнародних Розрахунків у Базелі. Секретаріат складається з дванадцяти членів — професійних контролерів з органів держав-членів, які здійснюють свої повноваження на умовах тимчасового відрядження. Крім супроводження роботи Комітету та його численних підкомітетів Секретаріат також надає рекомендації наглядовим органам у всіх країнах.

Основні Базельські Принципи включають двадцять п'ять основних Принципів, які необхідні для того, щоб система нагляду була ефективною. Принципи стосуються:

- Передумов ефективного банківського нагляду
- Ліцензування та структури — Принципи 2—5.

- Пруденційного регулювання та вимог — Принципи 6—15.
- Методів діючого банківського нагляду — Принципи 16—20.
- Вимог до інформації — Принцип 21.
- Формальних повноважень наглядових органів — Принцип 22.
- Міжнародної банківської діяльності — Принципи 23—25.

Крім самих Принципів документ включає пояснення різноманітних методів, які наглядові органи можуть використовувати з метою їх імплементації.

Національні органи повинні застосовувати Принципи у процесі нагляду за всіма банківськими організаціями в межах їхньої юрисдикції. Принципи є мінімальними вимогами та у багатьох випадках держави повинні вживати додаткових заходів залежно від конкретних умов та ризиків, які існують у фінансових системах відповідних держав.

Базельські Основні Принципи мають бути основою для наглядових та інших публічних органів влади в усіх країнах та на міжнародному рівні. Вони призначені для національних наглядових органів, більшість з яких активно шукають шляхи зміцнення їхнього існуючого наглядового режиму. Шляхом використання цього документа вони повинні переглянути існуючі у них заходи нагляду та ініціювати програму, призначену для впровадження принципів, настільки швидко, наскільки це можливо в умовах відповідної правової системи. Принципи розроблені таким чином, щоб наглядові органи, регіональні групи контролерів та ринок у цілому могли їх перевіряти. Базельський Комітет відіграє роль, разом з іншими зацікавленими організаціями, у моніторингу процесу, який здійснюється окремими країнами щодо імплементації Принципів. Бажано, щоб Міжнародний Валютний Фонд, Всесвітній банк та інші зацікавлені організації використовували Принципи в окремих країнах, яким надається підтримка, для зміцнення їхніх наглядових заходів у відповідності з роботою, спрямованою на забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності.

Система та складові елементи банківського нагляду

Система банківського нагляду

Як ми вже з'ясували, банківськийгляд в Україні здійснюється Національним банком України. Система банківського нагляду визначена у Положенні про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 1997 р. № 380.

Згідно з цим Положенням система банківського нагляду скоординована за вертикаллю і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь Національного банку України.

До системи банківського нагляду в Україні включаються:

- Відділ банківського нагляду територіального управління.
- Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні НБУ.
- Начальник територіального управління НБУ.
- Відповідні департаменти банківського нагляду НБУ.
- Заступник голови Правління НБУ.
- Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків НБУ.

Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків діє на підставі Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 9

листопада 1998 р. № 470.

До завдань Комісії, зокрема, відноситься:

1. Забезпечення стабільності та надійності банківської системи, а також захисту кредиторів і вкладників банків.
2. Визначення пріоритетних питань діяльності банківського сектора економіки та напрямів їх вирішення.
3. Проведення політики пруденційного банківського нагляду з метою забезпечення підтримки довіри суспільства до банків.
4. Розроблення стратегії і тактики банківського нагляду, вибір дієвих інструментів для здійснення інтегрованого нагляду за банками.
5. Вдосконалення процесів, що запроваджуються з метою забезпечення монолітності, послідовності та консолідованості нагляду.
6. Сприяння наданню необхідних повноважень відповідним рівням системи банківського нагляду для забезпечення її чіткої роботи, в тому числі щодо удосконалення потоків інформації, координації зусиль у системі банківського нагляду, делегування повноважень, подальшого розвитку процедур щодо своєчасного й ефективного прийняття рішень та реагування тощо.
7. Сприяння законодавчому забезпеченню діяльності банківського нагляду, ініціювання нових і удосконалення чинних законів та нормативних актів, опрацювання пропозицій, що надходять із зовнішніх джерел, періодичний перегляд загальної інфраструктури банківського законодавства.
8. Розроблення методологій, які забезпечуватимуть Голову Національного банку України, членів Правління та керівництво банківського нагляду усіх рівнів необхідною інформацією про стан банківської системи, тенденції фінансового розвитку, розроблення системних питань та запланованого реагування.
9. Розроблення заходів щодо запобігання злочинності та правопорушенням у банківській системі.
10. Накопичення міжнародного досвіду та організація співробітництва з питань банківського нагляду з міжнародними організаціями і налагодження контактів з національними наглядовими інстанціями.
11. Проведення підготовки кваліфікованих висновків про проекти законів України та нормативні акти Національного банку України.
12. Проведення комплексної оцінки фінансово-економічного стану банківської системи в цілому, визначення тенденцій її розвитку та надання пропозицій Правлінню Національного банку України щодо адекватного реагування.

Ефективний банківський нагляд повинен складатися з дистанційного та інспекційного нагляду (16 принцип Основних принципів банківського нагляду Базельського комітету).

Банківський нагляд включає в себе вступний контроль, дистанційний або документарний контроль та інспектування на місцях.

Вступний контроль є найбільш важливою частиною банківського нагляду, оскільки він обмежує можливість здійснення банківських операцій лише тими суб'єктами, які мають ліцензію на право зайняття банківською діяльністю. Як справедливо відмічає Кротюк В. Л., новостворені банки найбільш вразливі щодо розорення, тому контроль при вступі до ринку банківських послуг має дуже важливе значення.

Вступний контроль включає два етапи:

- реєстрація комерційного банку;

- ліцензування комерційного банку.

Наступними стадіями наглядової діяльності є дистанційний контроль (в Україні він ще називається безвиїзним) та інспектування. Залежно від системи нагляду в різних країнах віддаються переваги одному або іншому із зазначених способів. Проте у більшості країн застосовується змішана форма, при якій поєднується дистанційний контроль та інспектування на місцях, причому у тісній взаємодії з органами внутрішнього і зовнішнього аудиту. Далі ми більш детально зупинимося на основних вимогах до відповідних складових банківського нагляду.

§ 4. Порядок створення комерційних банків, відкриття філій, представництв та відділень

Основні засади створення та ліцензування комерційних банків закріплені у Законі України “Про банки і банківську діяльність”, які потім конкретизуються у відповідних нормативно-правових актах Національного банку України. Порядок державної реєстрації банків регламентується Положенням про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 31 серпня 2001 р. 375, з наступними змінами та доповненнями. Розглянемо основні вимоги законодавства до створення банків, їх філій, представництв та відділень.

Вимоги до учасників банку

Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів.

Власники істотної участі у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан. Вимоги щодо ділової репутації та задовільності фінансового стану засновників і акціонерів (пайовиків), що набувають істотної участі у банку, встановлюються Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Вимоги до назви банку

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” слово “банк” та похідні від нього дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані Національним банком України як банк і мають банківську ліцензію.

Виняток становлять міжнародні організації, що діють на території України відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України,

та законодавства України.

Не дозволяється використовувати для найменування банку назву, яка повторює вже існуючу назву іншого банку або вводить в оману щодо видів діяльності, які здійснює банк. Вживання у найменуванні банку слів “Україна”, “державний”, “центральний”, “національний” та похідних від них можливе лише за згодою Національного банку України.

Національний банк України має право відмовити у використанні банком запропонованого найменування за наведених у законі підстав.

Підрозділ банку використовує найменування лише того банку, підрозділом якого він є. До назви структурного підрозділу банку може додаватися найменування місцезнаходження цього підрозділу.

Вимоги до статуту банку

Статут банку складається з урахуванням положень законів, якими встановлені вимоги до статуту певної організаційно-правової форми, а також з урахуванням спеціальних вимог, визначених Законом України “Про банки і банківську діяльність”.

Так, відповідно до статті 16 цього Закону статут банку обов'язково має містити інформацію про:

- 1) найменування банку;
- 2) його місцезнаходження;
- 3) організаційно-правову форму;
- 4) види діяльності, які має намір здійснювати банк;
- 5) розмір та порядок формування статутного капіталу банку, види акцій банку, їх номінальну вартість, форми випуску акцій (документарна або бездокументарна), кількість акцій, що купуються акціонерами;
- 6) структуру управління банком, органи управління, їх компетенцію та порядок прийняття рішень;
- 7) порядок реорганізації та ліквідації банку відповідно до вимог Закону;
- 8) порядок внесення змін та доповнень до статуту банку;
- 9) розмір та порядок утворення резервів та інших загальних фондів банку;
- 10) порядок розподілу прибутків та покриття збитків;
- 11) положення про аудиторську перевірку банку;
- 12) положення про органи внутрішнього аудиту банку.

Порядок державної реєстрації банків

Державна реєстрація банків здійснюється Національним банком України.

Уповноважені засновниками банку особи подають Національному банку для державної реєстрації такі документи:

- 1) заяву про реєстрацію банку;
- 2) установчий договір (крім державного банку);
- 3) статут банку;
- 4) рішення про створення банку (протокол установчих зборів або Постанову Кабінету Міністрів про створення державного банку);
- 5) бізнес-план, що визначає види діяльності, які банк планує здійснювати на найближчий рік, та стратегію діяльності банку на найближчі три роки згідно із встановленими Національним банком вимогами;
- 6) інформацію про фінансовий стан учасників, які матимуть істотну участь у банку. У разі коли засновником банку є юридична особа, надається інформація про членів ради

директорів і осіб, які мають істотну участь у цій юридичній особі;

7) бухгалтерську і фінансову звітність за останні чотири звітних періоди (квартали) — для учасників — юридичних осіб, які матимуть істотну участь у банку, довідку Державної податкової адміністрації України про доходи за останній звітний період (рік) — для учасників — фізичних осіб, які матимуть істотну участь у банку;

8) відомості про кількісний склад спостережної ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії;

9) копію платіжного документа про внесення плати за реєстрацію банку, що встановлюється Національним банком України;

10) нотаріально завірени копії установчих документів учасників, які є юридичними особами та матимуть істотну участь у банку;

11) копії звіту про проведення відкритої підписки на акції — для банку, який створюється у формі відкритого акціонерного товариства;

12) відомості про професійну придатність та ділову репутацію голови та членів правління (ради директорів) і головного бухгалтера банку.

Національний банк України у тижневий термін з дати подання документів для державної реєстрації відкриває тимчасовий рахунок для накопичення підписних внесків засновників та інших учасників банку.

Рішення про державну реєстрацію або про відмову в державній реєстрації банку приймається Національним банком України не пізніше тримісячного строку з моменту подання повного пакета документів.

Національний банк України може вимагати від заявника виправлення недоліків у поданих документах.

Реєстрація банків здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи. Національний банк видає банку свідоцтво про його державну реєстрацію за встановленою формою.

Законом встановлені особливості державної реєстрації банків з іноземним капіталом. Зокрема, передбачено додатковий перелік документів, які подаються для реєстрації банку.

Таким чином, враховуючи спеціальний статус банків, законодавством передбачено особливості їх державної реєстрації. Поряд з цим звертаємо увагу на існуючу колізію у законодавстві з приводу державної реєстрації банків, яка виникла у зв'язку з набранням чинності 1 липня 2004 р. Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” від 15 травня 2003 р. № 755-IV. Зазначений Закон прийнято з метою спрощення процедури державної реєстрації юридичних та фізичних осіб — підприємців. Проте, як засвідчила практика застосування його норм, нечіткість формулювань скоріше ускладнила цю процедуру, ніж спростила її. Не стала винятком і процедура державної реєстрації банків. Так, відповідно до статті 3 цього Закону його дія поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб — підприємців. У другій частині цієї статті передбачено, що Законом можуть бути встановлені особливості державної реєстрації об'єднань громадян (у тому числі професійних спілок), благодійних організацій, партій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, банків, торгово-промислових палат, фінансових установ (у тому числі кредитних спілок), бірж, а також інших установ та організацій. Виходячи із наведеного положення можна зробити висновок, що встановлений цим

Законом порядок державної реєстрації юридичних осіб не поширюється на банки.

Проте у зазначеній статті міститься ще і третя частина, проаналізувавши яку можна зробити зовсім протилежний висновок. У вказаній частині зазначено, що об'єднання громадян (у тому числі професійні спілки), благодійні організації, партії, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, банки, торгово-промислові палати, фінансові установи (у тому числі кредитні спілки), біржі, інші установи та організації, для яких законом встановлені особливості державної реєстрації, набувають статусу юридичної особи лише з моменту їх державної реєстрації у порядку, встановленому цим Законом. Отже, згідно з цим Законом банки повинні обов'язково пройти державну реєстрацію, яка здійснюється професійним державним реєстратором у державній адміністрації за місцезнаходженням відповідного банку. При цьому, виходячи зі змісту частини 2 статті 3 цього Закону для банків залишається чинною встановлена Законом України "Про банки і банківську діяльність" процедура державної реєстрації та ліцензування банків. Таким чином, на сьогодні банки повинні бути включені і до Державного реєстру банків, який ведеться Національним банком України, і до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та підприємців, записи до якого вносяться державними реєстраторами. При застосуванні норм Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" та Закону України "Про банки і банківську діяльність" в частині державної реєстрації банків виникає питання, у якій послідовності має здійснюватися ця процедура. Виходячи з того, що Законом України "Про банки і банківську діяльність" передбачено спеціальні вимоги для реєстрації банку (вимоги до назви банку, керівника, фінансовий стан учасників тощо), логічним є проведення спочатку державної реєстрації у Національному банку України, а потім — у державного реєстратора. Проте це має бути чітко визначено у законодавстві. Звертаємо увагу, що роз'яснення щодо процедури реєстрації комерційних банків надані у спільному листі Національного банку України та Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 30.12.2004 р. №9200 "Про включення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців даних про банки, змін до їх статутів та відомостей про відокремлені підрозділи банків".

У листі роз'яснено порядок внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців діючих банків, етапи реєстрації новостворених банків, а також внесення змін до установчих документів. Так, передбачено, що діючі банки для внесення відомостей про банки як юридичні особи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців подають державному реєстратору реєстраційну картку встановленого зразка, копію свідоцтва про державну реєстрацію банку, виданого Національним банком, та пред'являють оригінал цього свідоцтва. На підставі відомостей, наведених в реєстраційній картці, державний реєстратор вносить запис до Єдиного державного реєстру та видає свідоцтво єдиного зразка про державну реєстрацію банку як юридичної особи. При цьому реєстраційний збір за включення даних до Єдиного державного реєстру з діючих банків не стягується.

Для проведення державної реєстрації банку як новоствореної юридичної особи засновник (засновники) або уповноважена ними особа подає державному реєстратору документи відповідно до вимог Закону про державну реєстрацію.

Титульна сторінка обох примірників статуту банку з відміткою про реєстрацію статуту

Національним банком та датою реєстрації має бути засвідчена підписом заступника Голови Національного банку України і відбитком печатки Національного банку. Примірники статуту мають бути прошиті і засвідчені на звороті відбитком печатки Управління діловодства Національного банку. За відсутності підстав для відмови в проведенні державної реєстрації або залишення документів, що подані для державної реєстрації, без розгляду, державний реєстратор вносить до реєстраційної картки ідентифікаційний код заявника відповідно до вимог Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України і проводить державну реєстрацію банку як юридичної особи в порядку, визначеному Законом про державну реєстрацію, внаслідок чого банку видається свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи єдиного зразка. Протягом п'яти робочих днів після державної реєстрації банку як юридичної особи банк для внесення запису до Державного реєстру банків подає до Національного банку такі документи:

- нотаріально засвідчену копію свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи єдиного зразка;
- дві нотаріально засвідчені копії статуту банку, зареєстрованого Національним банком, з відповідною відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи.

Датою внесення запису до Державного реєстру банків є дата отримання Національним банком зазначених документів, про що уповноваженій особі банку повідомляється листом Національного банку за підписом директора Генерального департаменту банківського нагляду та видається свідоцтво про реєстрацію банку. Повідомлення про реєстрацію банку також надсилається територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку разом з нотаріально засвідченою копією статуту банку з відповідною відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації банку.

Для проведення державної реєстрації змін до статуту банку після їх реєстрації Національним банком або його територіальним управлінням банк подає державному реєстратору документи відповідно до вимог Закону про державну реєстрацію.

Титульна сторінка обох примірників статуту у новій редакції з відміткою про їх реєстрацію Національним банком та датою реєстрації має бути засвідчена підписом заступника Голови Національного банку і відбитком печатки Національного банку (підписом начальника та відбитком гербової печатки територіального управління Національного банку). Примірники статуту у новій редакції мають бути прошиті та засвідчені на звороті відбитком печатки Управління діловодства Національного банку (загального відділу територіального управління Національного банку).

За відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації змін до статуту банку як юридичної особи або залишення документів, що подані для державної реєстрації, без розгляду, державний реєстратор проводить державну реєстрацію змін до статуту юридичної особи на підставі відомостей реєстраційної картки та в порядку, визначеному Законом про державну реєстрацію.

Для внесення Національним банком відповідного запису до Державного реєстру банків банк після державної реєстрації змін до статуту протягом п'яти робочих днів подає до Національного банку дві нотаріально засвідчені копії статуту банку у новій редакції з відповідною відміткою державного реєстратора. У разі проведення державної

реєстрації змін до статуту банку, що пов'язані із зміною найменування або місцезнаходження юридичної особи, Національному банку додатково подається нотаріально засвідчена копія нового свідоцтва про державну реєстрацію банку як юридичної особи. Датою внесення відповідного запису до Державного реєстру банків є дата отримання Національним банком зазначених вище документів, про що повідомляється банку листом Національного банку за підписом директора Генерального департаменту банківського нагляду. Повідомлення про реєстрацію змін до статуту банку також надсилається територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку разом з нотаріально засвідченою копією статуту банку у новій редакції з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації змін до статуту банку.

Під час відкриття банком відокремленого підрозділу (філії, представництва) для внесення відомостей про нього до Єдиного державного реєстру банків, крім документів, передбачених Законом про державну реєстрацію, подає державному реєстратору копію листа Національного банку про внесення до Державного реєстру банків запису про реєстрацію філії або представництва банку.

У вказаному листі Національного банку України і Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва зазначено, що ці роз'яснення застосовуються до внесення відповідних змін до Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 31.08.2001 р. № 375 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24.10.2001 р. за № 906/6097, в частині реєстрації банків, їх відокремлених підрозділів та внесення змін до статутів банків. Проте такі зміни до цих пір не внесені.

Однак найбільш прийнятним вирішенням проблеми, яка склалася у зв'язку з державною реєстрацією банків, є усунення колізії у законодавстві шляхом внесення відповідних змін до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців". На нашу думку, варто передбачити, що банки підлягають державній реєстрації Національним банком України у порядку, визначеному спеціальним банківським законодавством, та покласти на Національний банк обов'язок вносити відповідні записи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Аналогічної позиції дотримуються і працівники Національного банку"

Надання дозволу на придбання або збільшення істотної участі у банку відповідно до статті 34 Закону України "Про банки і банківську діяльність" юридична чи фізична особа, яка має намір придбати істотну участь у банку або збільшити її таким чином, що така особа буде прямо або опосередковано (зокрема, отримання в управління пакета акцій; набуття особою права голосу на загальних зборах акціонерів банку за дорученням акціонера (учасника) банку, який є власником істотної участі в банку тощо) володіти або контролювати 10, 25, 50 та 75 відсотків статутного капіталу банку чи права голосу придбаних акцій (паїв, часток) в органах управління банку, зобов'язана отримати письмовий дозвіл Національного банку.

Якщо власник істотної участі, що складає 10, 25 або 50 відсотків статутного капіталу банку, має намір додатково придбати акції (паї, частки таким чином, що таке придбання призведе до збільшення його істотної участі, але при цьому не буде складати відповідно більше ніж 25 або 50, або 75 відсотків статутного капіталу банку, то письмовий дозвіл на таке придбання не потрібен.

Якщо будь-яка особа має письмовий дозвіл Національного банку на володіння істотною участю у розмірі 75 відсотків статутного капіталу банку, то для подальшого збільшення прямо або опосередковано його істотної участі у банку письмовий дозвіл не потрібен.

Якщо особа володіє істотною участю у банку чи збільшує її без одержання письмового дозволу Національного банку, коли такий дозвіл є обов'язковим, останній має право заборонити такій особі прямо чи опосередковано, повністю чи частково користуватися правом голосу придбаних акцій (паїв) та брати участь будь-яким чином в управлінні справами банку.

Про намір банку придбати загальну кількість власних акцій або паїв у розмірі 10 і більше відсотків загальної емісії банк письмово повідомляє Національний банк за 15 календарних днів до укладення угод. Національний банк має право заборонити банку купівлю власних акцій або паїв у разі, якщо це може призвести до погіршення фінансового стану банку.

Для отримання письмового дозволу на придбання чи збільшення істотної участі в банку юридична особа через уповноважену особу, а фізична особа особисто або через уповноважену особу має право звернутися до Національного банку (доручення оформляється відповідним чином). Положенням визначено, які документи надаються різними суб'єктами для придбання істотної участі у банку.

Зокрема, юридична особа — резидент України для отримання дозволу на придбання або збільшення істотної участі в банку подає такі документи:

- заяву на придбання або збільшення істотної участі в банку, оформлену на бланку юридичної особи;
- анкету за підписом керівника, засвідчену відбитком печатки юридичної особи;
- копію свідоцтва про державну реєстрацію, засвідчену нотаріально;
- копії установчих документів, засвідчені нотаріально;
- копію ліцензії Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку на здійснення діяльності зберігача або торговця цінними паперами (якщо вони здійснюють таку діяльність);
- рішення уповноваженого органу юридичної особи про придбання або збільшення істотної участі в банку за підписом уповноважених осіб;
- фінансову звітність за останні чотири звітних періоди (квартали), а також станом на перше число місяця, у якому вносяться кошти до статутного капіталу банку, що засвідчується підписами керівника та головного бухгалтера (за наявності посади), а також відбитком печатки юридичної особи;
- висновок аудиторської фірми (аудитора), що складений за вимогами, передбаченими Положенням, щодо фінансового стану та про можливість здійснення внеску до статутного капіталу банку за рахунок власних коштів (власного капіталу);
- повідомлення юридичної особи про відсутність заборгованості за зобов'язаннями перед бюджетами всіх рівнів;
- довідки банків, що обслуговують рахунки, з яких здійснюватиметься оплата акцій (паїв, часток), про наявність коштів на цих рахунках, періодичність проведення операцій за ними (ця вимога не поширюється на банки);
- довідки банків, що надали кредити, про стан виконання зобов'язань щодо їх повернення (ця вимога не поширюється на банки);
- висновок Антимонопольного комітету України у випадках, передбачених чинним законодавством України;

- анкету, заповнену членами спостережної ради, правління юридичної особи — заявника;

- анкету, заповнену фізичними особами, які мають істотну участь в юридичній особі — заявнику;

- копії установчих документів власників істотної участі в юридичній особі — учаснику, яка матиме істотну участь у банку, засвідчені в нотаріальному порядку, їх фінансову звітність за останні чотири звітних періоди (квартали) та висновки аудиторських фірм (аудиторів) про підтвердження їх звітності за останній звітний період (квартал).

Рішення про надання письмового дозволу на придбання або збільшення істотної участі в банку або відмову в наданні такого дозволу надає Комісія Національного банку або Комісія Національного банку з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному відділенні у місячний строк із дня отримання всіх документів.

Про надання письмового дозволу на придбання або збільшення істотної участі в банку територіальне управління Національного банку надсилає юридичній або фізичній особі лист за підписом начальника територіального управління Національного банку. Копія листа надсилається відповідному банку та Національному банку. Про надання письмового дозволу на придбання або збільшення істотної участі в банку Національний банк надсилає юридичній або фізичній особі лист за підписом Голови Національного банку. Копія листа надсилається відповідному банку та територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку.

Письмовий дозвіл на придбання або збільшення істотної участі в діючому банку є дійсним протягом трьох місяців з дня його видачі. Про використання дозволу банк повідомляє територіальне управління Національного банку за його місцезнаходженням і Департамент реєстрації та ліцензування банків Національного банку в дводенний строк із дня використання дозволу. Національний банк не надає дозволу на придбання істотної участі в банку або її збільшення, якщо:

- особа, яка придбаває або збільшує істотну участь, не має бездоганної репутації. Якщо такою особою є юридична особа, то ця вимога поширюється на членів виконавчого органу та спостережної ради юридичної особи, а також на власників істотної участі, які є фізичними особами;

- особа, яка придбаває або збільшує істотну участь, не має власних коштів, яких достатньо для заявленого внеску;

- придбання або збільшення істотної участі загрожуватиме інтересам вкладників та інших кредиторів банку або розвитку конкурентного середовища в банківській системі.

Відкриття філій, представництв та відділень комерційних банків

Філії банків відкриваються за згодою Національного банку України, яка надається на підставі таких документів:

1) клопотання банку про відкриття філії із зазначенням місце знаходження та основних видів діяльності філії;

2) рішення спостережної ради банку про відкриття філії;

3) положення про філію, затвердженого спостережною радою банку;

4) інформації про керівника та головного бухгалтера філії.

Національний банк України перевіряє відповідність приміщення і обладнання філії вимогам, встановленим Національним банком України. Звертаємо увагу, що зазначену перевірку Національний банк України здійснює на місці, тобто, застосовує такий метод банківського нагляду, як інспектування.

Реєстрація філій банку здійснюється Національним банком України протягом одного місяця з моменту надання усіх необхідних документів шляхом внесення відповідної інформації до Державного реєстру банків.

Банки зобов'язані надавати інформацію Національному банку України про відкриття представництва, яка вноситься до Державного реєстру банків.

Для внесення до Державного реєстру банків інформації про відкриття представництва банк подає до територіального управління Національного банку за місцезнаходженням банку такі документи:

- 1) клопотання банку про реєстрацію представництва із зазначенням його внутрішньобанківського реєстраційного коду;
- 2) копію протоколу (або витяг з протоколу) компетентного органу банку, засвідчений відбитком печатки банку, про відкриття представництва, що прийняте не раніше ніж за три місяці до часу подання клопотання;
- 3) положення про представництво, затверджене компетентним органом банку та підписане головою правління (ради директорів) у чотирьох примірниках;
- 4) копію довіреності керівнику представництва, засвідчену відбитком печатки банку, на здійснення представницьких функцій від імені банку.

Територіальне управління Національного банку відмовляє в реєстрації представництва банку, якщо банк значно недокапіталізований або критично недокапіталізований.

Реєстрація представництва банку здійснюється протягом десяти робочих днів із дня отримання територіальним управлінням Національного банку за місцезнаходженням банку всіх необхідних документів.

Представництво вважається зареєстрованим після внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Про здійснення запису щодо реєстрації представництва Генеральний департамент банківського нагляду повідомляє листом територіальне управління Національного банку за місцезнаходженням представництва, територіальне управління Національного банку і банк з доданням положення про представництво з реєстраційним номером, яке засвідчене підписом директора Департаменту реєстрації та ліцензування банків.

Законодавством встановлені умови, за яких банки можуть відкривати відділення (зокрема, щодо формування резервів, дотримання економічних нормативів та ін.)

Для погодження відкриття відділення банк подає до територіального управління Національного банку за місцезнаходженням відділення такі документи:

- 1) клопотання банку про погодження відкриття відділення із зазначенням його місцезнаходження, внутрішньобанківського реєстраційного коду відділення, письмового підтвердження банку щодо дотримання встановлених законодавством вимог і відповідності кваліфікації керівника відділення (у разі його наявності), а також кваліфікації інших працівників відділення внутрішньобанківським вимогам та вимогам нормативно-правових актів Національного банку, з урахуванням переліку операцій, які проводитимуться відділенням;
- 2) рішення компетентного органу банку про відкриття відділення (протокол або витяг з протоколу, засвідчений відбитком печатки банку), що дійсне протягом шести місяців з часу його прийняття;
- 3) затверджене компетентним органом банку положення про відділення з зазначенням підпорядкованості відділення (банку/філії) у трьох примірниках;

4) дозвіл компетентного органу банку на право проведення відділенням окремих операцій.

Відповідні територіальні управління Національного банку України (за місцезнаходженням банку, філії (у разі відкриття відділення на балансі філії) та за місцезнаходженням відділення) перевіряють дотримання встановлених законодавством вимог для відкриття відділення.

У разі дотримання зазначених вимог та отримання позитивного висновку територіального управління Національного банку за місцезнаходженням відділення банку (або Генерального департаменту банківського нагляду — щодо банків, кореспондентський рахунок яких відкрито в Операційному управлінні Національного банку) Комісія Національного банку при територіальному управлінні за місцезнаходженням відділення приймає рішення про погодження відкриття відділення та повідомляє про прийняте рішення банк і територіальне управління Національного банку за місцезнаходженням відділення банку (або Генеральний департамент банківського нагляду — щодо банків, кореспондентський рахунок яких відкрито в Операційному управлінні Національного банку). У повідомленні про прийняте рішення щодо погодження відкриття відділення зазначаються повна та скорочена назва відділення, його внутрішньобанківський реєстраційний код, місцезнаходження відділення, телефони, прізвище керівника (у разі його наявності). Разом із повідомленням направляється також і положення про відділення.

Для реєстрації представництва банку-нерезидента уповноважена особа подає до Національного банку такі документи:

- клопотання про реєстрацію представництва, засвідчене підписом уповноваженої особи та відбитком печатки банку;
- витяг з банківського (торговельного) реєстру або інший офіційний документ, що підтверджує реєстрацію банку;
- положення про представництво в чотирьох примірниках;
- доручення іноземного банку керівникові представництва на право здійснення представницьких функцій.

Документи для реєстрації представництва розглядаються Генеральним департаментом банківського нагляду, Юридичним департаментом (у разі потреби — іншими департаментами) і подаються на розгляд Комісії Національного банку.

Після прийняття відповідного рішення представництву видається свідоцтво про державну реєстрацію.

Слід пам'ятати, що представництво іноземного банку не може здійснювати банківські операції.

Створення дочірніх банків, філій і представництв українського банку на території інших держав

Українські банки мають право створювати дочірні банки, філії чи представництва на території інших держав на підставі дозволу Національного банку України. Для відкриття дочірніх банків, філій або представництв українських банків на території інших держав пред'являються такі самі вимоги, які встановлені для відкриття філій чи представництв банків на території України, за умови надання Національним банком України дозволу на здійснення інвестиції за кордон у зв'язку із створенням філії чи представництва банку на території іншої держави.

Для створення дочірнього банку, філії чи представництва українського банку за

кордоном цей банк подає до Національного банку України бізнес-план та економічне обґрунтування доцільності створення дочірнього банку, філії чи представництва банку за кордоном.

Дочірній банк, філія чи представництво українського банку на території іншої держави реєструються відповідно до вимог законодавства цієї держави.

Банк у місячний термін має повідомити Національний банк України про відкриття дочірнього банку, філії чи представництва на території іншої держави з наданням копій відповідних документів про їх реєстрацію.

Порядок створення банківських об'єднань

Банківське об'єднання створюється за попередньою згодою Національного банку України та підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків.

Порядок отримання дозволу на створення банківського об'єднання та порядок його державної реєстрації встановлюються Національним банком України.

Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання. Учасники банківського об'єднання можуть вийти з його складу із збереженням взаємних зобов'язань та дотриманням умов укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання.

Банківське об'єднання зобов'язане публікувати в офіційних друкованих виданнях — газеті “Урядовий кур'єр” або “Голос України” інформацію про створення банківського об'єднання за визначеною Національним банком України формою, про зміни у ньому та про припинення його діяльності, а також консолідовану звітність за обсягами та за формою, встановленими Національним банком України.

Учасники банківського об'єднання несуть відповідальність за зобов'язаннями інших його учасників відповідно до укладеного між ними договору.

§ 5. Надання дозволів та ліцензій на здійснення банківських операцій

Правові засади ліцензування банків та небанківських фінансових установ викладені у Законі України “Про банки і банківську діяльність” та конкретизовані у відповідних нормативно-правових актах Національного банку України. Відповідно до зазначеного Закону банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання банківської ліцензії. Без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, цивільну чи адміністративну відповідальність згідно із законами України.

Банківська ліцензія надається Національним банком України на підставі клопотання банку за наявності документів, що підтверджують:

- наявність сплаченого та зареєстрованого підписного капіталу банку у розмірі, що встановлюється цим Законом;
- забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, приміщеннями відповідно до вимог Національного банку;
- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком.

Національний банк України може відмовити у наданні ліцензії, якщо зазначені умови не виконані банком протягом одного року з дати державної реєстрації банку. В такому разі державна реєстрація банку скасовується і банк ліквідується. Рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову у її наданні приймається Національним банком України протягом одного місяця з дня отримання повного пакета визначених документів. Банківська ліцензія не може передаватися третім особам.

Порядок ліцензування банків конкретизований у Положенні про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 17 липня 2001 р. № 275. У цьому Положенні визначено, що філії банків здійснюють банківські та інші операції згідно з положенням про філію, на підставі банківських ліцензій та письмових дозволів, отриманих банками, і лише за умови наявності та у межах письмового дозволу, наданого банком.

Письмовий дозвіл на здійснення окремих операцій видається банку за таких умов:

1. Наявність банківської ліцензії.
2. Рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам Національного банку, що підтверджується незалежним аудитором.
3. Банк не є об'єктом застосування заходів впливу:
 - протягом усього періоду діяльності — для банків, які отримали банківську ліцензію менше ніж за шість місяців до часу звернення до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу;
 - протягом шести місяців, що передують зверненню банку до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу — для банків, які здійснюють банківську діяльність на підставі банківської ліцензії більше ніж за шість місяців.
4. Банк подав план (бізнес-план) щодо певних операцій, на право здійснення яких банк бажає отримати письмовий дозвіл, і цей план схвалено Національним банком. Процедура схвалення плану (бізнес-плану) вважається виконаною у разі відсутності зауважень з боку Національного банку при прийнятті відповідного рішення про видачу банку письмового дозволу на здійснення операцій.
5. Банк має достатні фінансові можливості для здійснення такої діяльності.
6. Наявність підрозділів, які виконуватимуть відповідні операції згідно з поданим банком планом (бізнес-планом), служби внутрішнього аудиту, а також підрозділу з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за встановлення лімітів щодо окремих операцій, лімітів ризиків контрагентів, структури балансу відповідно до рішень правління (ради директорів) з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності банку.
7. Наявність керівників підрозділів банку, кандидатури яких відповідають вимогам, встановленим у цьому Положенні. З метою визначення професійної придатності та

ділової репутації керівників інших підрозділів та заступників головного бухгалтера в разі потреби з ними також може бути проведена співбесіда.

8. Наявність комітетів, а саме: кредитного, тарифного, з питань управління активами і пасивами та відповідних положень про них, що відповідають вимогам чинного законодавства України.

9. Наявність відповідних внутрішніх положень банку, що регулюють політику управління активами і пасивами, кредитну, інвестиційну, облікову політику банку та проведення ним діяльності, на яку він бажає отримати в Національному банку письмовий дозвіл, що відповідають вимогам чинного законодавства України.

Положенням також визначено спеціальні вимоги, яким має відповідати банк для отримання дозволу на здійснення певних банківських операцій, перелік документів, які банк подає для отримання ліцензії та дозволу, особливості ліцензування банківських корпорацій, порядок розгляду документів у Національному банку. Зокрема, у Положенні закріплені додаткові вимоги щодо діяльності спеціалізованих розрахункових (клірингових банків). За наявності банківської ліцензії та за умови отримання письмового дозволу Національного банку спеціалізовані розрахункові (клірингові) банки мають право здійснювати такі банківські операції:

- відкриття та ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) і банків-кореспондентів (резидентів та нерезидентів) у національній та іноземній валютах з метою забезпечення їх розрахунків за угодами, укладеними третіми особами на біржовому та позабіржовому ринках, а також інших розрахунків за взаємними зобов'язаннями третіх сторін;

- купівля, продаж і зберігання платіжних документів, цінних паперів, а також операції з ними, що пов'язані з виконанням доручень клієнтів та банків-кореспондентів, підтриманням ліквідності і виконанням зобов'язань учасників біржових та позабіржових угод;

- видача поручительств, гарантій та інших зобов'язань за третіх осіб, що передбачають виконання в грошовій формі за умови, що надання таких зобов'язань пов'язано з процедурою гарантування виконання укладених на біржовому і позабіржовому ринку угод та за дорученням клієнтів;

- залучення коштів, цінних паперів та інших активів клієнтів та банків-кореспондентів для виконання укладених на біржовому та позабіржовому ринках угод або за дорученням клієнтів;

- вкладання коштів у статутні фонди інших юридичних осіб обмежується вкладанням коштів у статутні фонди бірж, позабіржових/торговельних систем, депозитаріїв та установ, що займаються клірингом і розрахунками на біржовому та позабіржовому ринках;

- надання та отримання кредитів на міжбанківському ринку — у межах регулятивного капіталу банку;

- клірингові операції — за угодами на всіх сегментах фінансового ринку.

Спеціалізованим розрахунковим (кліринговим) банкам не дозволяється:

- залучати кошти від населення на депозити;

- залучати міжбанківські кредити для проведення власних активних операцій;

- брати на себе ризики третіх осіб шляхом видачі гарантій та поручительств, окрім випадків, пов'язаних з проведенням відповідних розрахунків за угодами, укладеними цими особами на організаційно оформлених ринках.

Порядок ліцензування небанківських фінансових установ визначено у Положенні про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 16 серпня 2001 р. № 344.

Відповідно до цього Положення Національний банк видає небанківським фінансовим установам ліцензії на здійснення таких банківських операцій:

- відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них через банківські установи;

- розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Національний банк видає небанківській фінансовій установі ліцензію на здійснення окремих банківських операцій у разі дотримання нею таких обов'язкових умов:

- включення небанківської фінансової установи до Державного реєстру фінансових установ;

- отримання небанківською фінансовою установою ліцензії Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг на провадження діяльності з надання фінансових послуг;

- наявність регулятивного капіталу в сумі, еквівалентній не менше ніж 1 млн євро;

- строк діяльності небанківської фінансової установи не менше ніж один рік після отримання ліцензії Державної комісії на провадження діяльності з надання фінансових послуг;

- наявність прибутку за даними річного фінансового звіту про фінансові результати, підтвердженого аудитором;

- наявність системи бухгалтерського обліку та звітності, що відповідає вимогам законодавства України, встановленого для небанківських фінансових установ;

- відсутність заборгованості за зобов'язаннями перед бюджетами всіх рівнів;

- бездоганна ділова репутація та відповідна кваліфікація керівників небанківської фінансової установи (повна вища юридична чи економічна освіта та стаж роботи у фінансово-банківській сфері не менше трьох років);

- наявність кваліфікованих кадрів для проведення відповідних банківських операцій, які мають відповідати кваліфікаційним вимогам, визначеним у додатку до Положення про порядок видачі банкам банківських операцій, письмових дозволів та ліцензійна виконання окремих операцій;

- наявність приміщень, що відповідають вимогам цього Положення;

- наявність технічних та інших умов, потрібних для здійснення окремих банківських операцій та забезпечення їх належного і своєчасного обліку відповідно до законодавства України (у тому числі відповідне програмне забезпечення, комп'ютерна техніка, комунікаційні засоби тощо);

- дотримання критеріїв і нормативів, установлених для небанківських фінансових установ (у тому числі ліквідності, капіталу, платоспроможності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій), протягом останніх шести місяців, що передують зверненню небанківської фінансової установи до Національного банку;

- відсутність застосування Державною комісією заходів впливу до небанківської фінансової установи за порушення нею чинного законодавства України протягом останніх шести місяців, що передують її зверненню до Національного банку.

Філія небанківської фінансової установи має право здійснювати окремі банківські

операції згідно з положенням про філію та за умови видачі їй небанківською фінансовою установою — юридичною особою дозволу на здійснення визначених у цьому дозволі окремих банківських операцій, погодженого з територіальним управлінням Національного банку.

§ 6. Проведення дистанційного контролю та інспектування комерційних банків в Україні

Правові засади проведення інспекційних перевірок комерційних банків в Україні закріплені у Законі України “Про банки і банківську діяльність”. Відповідно до статті 71 цього Закону кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами Національного банку України чи аудиторами, призначеними Національним банком України.

Перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України.

Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку.

Банки зобов'язані забезпечити інспекторам Національного банку України та іншим уповноваженим ним особам вільний доступ до всіх документів та інформації з дотриманням правил цієї статті, а при перевірці на місці — можливість вільного доступу в робочий час у всі приміщення банку.

Керівництво банку призначає компетентного представника для надання необхідних документів та пояснень і забезпечує приміщенням для роботи працівників служби банківського нагляду Національного банку України.

Національний банк України може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку при наявності обґрунтованих підстав. Таке рішення має бути підписане Головою Національного банку України або уповноваженою ним особою.

Для здійснення своїх повноважень щодо нагляду Національний банк України має право безоплатно одержувати від банків інформацію про їх діяльність та пояснення з окремих питань діяльності банку.

Не допускається надання матеріалів перевірки третім особам у разі, якщо в матеріалах перевірки відсутні дані про факти порушень законодавства.

У ході перевірки банку Національний банк України має право перевіряти будь-яку

звітність афілійованої особи банку щодо взаємовідносин з банком з метою визначення впливу відносин з афілійованою особою на стан банку. Для цілей перевірки афілійовані особи надають Національному банку України сприяння відповідно до положень цієї статті у тому ж порядку, що застосовується до банків.

У статті 72 Закону України “Про банки і банківську діяльність” визначено коло осіб, на яких поширюється наглядова діяльність Національного банку України. Згідно з цією статтею Національний банк України має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, з метою дотримання законодавства щодо банківської діяльності. При здійсненні перевірки Національний банк України має право вимагати від цих осіб подання будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки. Інспектовані особи зобов'язані подавати Національному банку України затребувану інформацію у визначений ним строк.

До осіб, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, відносяться:

- 1) власник істотної участі у банку, якщо Національний банк України вважає, що він не відповідає вимогам, встановленим цим Законом щодо істотної участі, або негативно впливає на фінансову безпеку і стабільність банку;
- 2) особа, що придбала істотну участь у банку без письмового дозволу Національного банку України.

Об'єктом перевірки Національного банку України може бути також особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

§ 7. Правові засади застосування санкцій впливу за порушення банківського законодавства

Відповідно до статті 73 Закону України “Про банки і банківську діяльність” у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню має право застосувати заходи впливу, до яких відносяться:

- 1) письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення невиправданих витрат банку, обмеження невиправдано високих процентних виплат за залученими коштами, зменшення чи відчуження неефективних інвестицій;
- 2) скликання загальних зборів учасників, спостережної ради банку, правління (ради

директорів) банку для прийняття програми фінансового оздоровлення банку або плану реорганізації банку;

3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів до усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку тощо;

4) видати розпорядження щодо:

а) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

б) встановлення для банку підвищених економічних нормативів;

в) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;

г) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику;

д) заборони надавати бланкові кредити;

е) накладення штрафів на:

- керівників банків у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- банки відповідно до положень, затверджених Правлінням Національного банку України, але у розмірі не більше одного відсотка від суми зареєстрованого статутного фонду;

є) тимчасової, до усунення порушення, заборони власнику істотної участі в банку використовувати право голосу придбаних акцій (паїв) у разі грубого чи систематичного порушення ним вимог цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України;

ж) тимчасового, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади у разі грубого чи систематичного порушення цією особою вимог цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України;

з) реорганізації банку;

и) призначення тимчасової адміністрації.

У разі порушення Закону чи нормативно-правових актів Національного банку України, що спричинило значну втрату активів або доходів, і настанні ознак неплатоспроможності банку Національний банк України має право відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку згідно з положеннями цього Закону.

Якщо в діях керівника банку або фізичної особи чи представ"ника юридичної особи — власника істотної участі, якій пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог Закону або нормативно*-правових актів Національного банку України або якщо таку особу визнано винною у вчиненні корисливого злочину із призначенням покарання без позбавлення волі, Національний банк України має право видати банку розпорядження про звільнення такої особи з посади або заборону користуватися правом голосу придбаних акцій (паїв).

Особу, яку на підставі розпорядження Національного банку України було відсторонено від посади або якій тимчасово заборонено користуватися правом голосу придбаних акцій (паїв), може бути поновлено на посаді або відновлено у використанні права голосу придбаних акцій (паїв) лише на підставі попереднього дозволу Національного банку України.

Рішення Національного банку України щодо призначення тимчасової адміністрації є виконавчим документом.

Порядок застосування заходів впливу та санкцій за порушення банківського законодавства закріплений у статті 74 Закону України "Про банки і банківську

діяльність”. Згідно з цією статтею штрафи на керівників та службових осіб банку, фізичних осіб — власників істотної участі накладаються в порядку, передбаченому Кодексом України про адміністративні правопорушення. Порядок застосування заходів впливу, передбачених цим Законом, а також розмір фінансових санкцій, що застосовуються до банків та інших юридичних осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, встановлюються законами України та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Такий порядок встановлений Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 369.

Згідно з цим Положенням заходи впливу застосовуються Національним банком на підставі:

- результатів інспекційних (планових та позапланових) перевірок діяльності банків чи їх філій;
- результатів аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо;
- результатів перевірок діяльності банків аудиторськими організаціями, уповноваженими відповідно до чинного законодавства на їх здійснення;
- пропозицій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у разі порушення банком норм Закону України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”;
- результатів перевірок дотримання банками валютного законодавства, здійснених уповноваженими працівниками Національного банку, що містять виявлені порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

При здійсненні нагляду за установами, що ведуть банківську діяльність в інших державах, Національний банк співпрацює з відповідними органами цих держав. Повідомлення, надіслане відповідними органами інших держав, може використовуватися лише з такою метою:

- для перевіряння ліцензії установи на право ведення діяльності;
- для перевіряння права на здійснення банківської діяльності.

Слід зазначити, що заходи впливу, які застосовуються Національним банком до банків, мають бути адекватними конкретним порушенням, які ними були допущені. Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до банків відповідно до банківського законодавства та вказаного вище Положення, має здійснюватися з урахуванням:

- характеру допущених банком порушень;
- причин, які зумовили виникнення виявлених порушень;
- загального фінансового стану банку та рівня достатності капіталу;
- розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників.

§ 8. Порядок реорганізації та ліквідації комерційних банків

Реорганізація комерційних банків

Реорганізація банку — це злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

Злиття означає припинення діяльності двох або кількох банків як юридичних осіб та передачу належних їм майна, коштів, прав та обов'язків до банку- правонаступника, який створюється у результаті злиття.

Приєднання означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків до іншого банку.

Поділ означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків у відповідних частинах до банків, які створюються внаслідок реорганізації цього банку шляхом поділу.

Виділення означає перетворення банку як юридичної особи та передачу певної частини належного йому майна, коштів, прав та обов'язків до банку, який створюється внаслідок реорганізації.

Перетворення передбачає зміну організаційно-правової форми товариства.

Необхідно зазначити, що реорганізація може бути добровільною та примусовою (обов'язковою). Добровільна реорганізація проводиться за ініціативою самого банку (за рішенням загальних зборів акціонерів). Примусова реорганізація застосовується до проблемних банків за ініціативою НБУ або Верховною Радою України (щодо державних банків) у порядку, визначеному Законом України “Про банки і банківську діяльність” та нормативно-правовими актами НБУ.

Порядок здійснення добровільної реорганізації

Реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України про господарські товариства за умови попереднього дозволу Національного банку України.

Для одержання дозволу на реорганізацію банку до Національного банку України подається заява з доданням необхідного обґрунтування та розрахунків, які б засвідчували настання позитивних наслідків для вкладників та інших кредиторів банку.

Національний банк України не дає дозволу на реорганізацію банку у разі, якщо є достатні підстави вважати, що реорганізація загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів і банк, створений у результаті реорганізації, не буде відповідати вимогам щодо економічних нормативів його діяльності, порядку реєстрації банків і ліцензування їх діяльності.

Національний банк України надає дозвіл чи відмовляє у реорганізації банку протягом одного місяця з моменту отримання заяви банку на реорганізацію.

Примусова реорганізація проблемних банків

Примусова реорганізація здійснюється у разі істотної загрози платоспроможності банку.

Рішення про реорганізацію банку, крім перетворення, має містити інформацію про:

1) угоду про реорганізацію у разі злиття або приєднання;

- 2) призначення персонального складу комісії для проведення реорганізації;
- 3) призначення персонального складу ревізійної комісії для проведення інвентаризації та ревізії матеріальних цінностей, що перебувають на обліку банку (банків);
- 4) призначення незалежного аудитора, що має сертифікат Національного банку України;
- 5) строки проведення реорганізації;
- 6) склад правління (ради директорів) після реорганізації.

Реорганізація розпочинається після затвердження Національним банком України плану реорганізації, який крім інших необхідних заходів повинен передбачати подання Національному банку України відповідних документів, необхідних для державної реєстрації нового банку або для реєстрації змін і доповнень до установчих документів існуючого банку.

Банк вважається реорганізованим з моменту внесення Національним банком України змін до Державного реєстру банків.

У разі примусової реорганізації рішення, передбачені пунктами 2—6 частини першої статті 28 Закону “Про банки і банківську діяльність”, приймаються Національним банком України, угода про реорганізацію не підписується, загальні умови реорганізації визначаються постановою правління Національного банку України і є обов'язковими для виконання усіма сторонами.

Угода про злиття або приєднання укладається банками, що реорганізуються шляхом злиття або приєднання, у письмовій формі.

Угода про злиття або приєднання містить положення, що регулюють питання, визначені у статті 28 Закону “Про банки і банківську діяльність”.

Угода про злиття або приєднання набирає законної сили з моменту затвердження її більшістю у дві третини голосів акціонерів (учасників) на загальних зборах кожного з банків.

Ліквідація комерційних банків

Мабуть, немає іншої юридичної особи, ніж банк, ліквідація якої викликала б такий масовий резонанс у суспільстві. Це, безумовно, пов'язано із особливим правовим статусом банку, специфікою здійснюваної ним діяльності. Враховуючи, що банк є великим фінансовим посередником, припинення його діяльності не може не позначитися на значній кількості фізичних та юридичних осіб — клієнтів цього банку та пов'язаних з ними осіб. Як справедливо зазначають у своїй публікації К. Раєвський та М.Зубок, одним із найголовніших завдань як у діяльності банків, так і в процесі їх ліквідації є захист клієнтів і вкладників банку. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є чітке врегулювання у законодавстві ліквідаційної процедури банку. Проаналізуємо положення банківського законодавства України, якими регламентуються зазначені відносини.

Отже, відповідно до статті 1 Закону України “Про банки і банківську діяльність” ліквідація банку — процедура припинення функціонування банку як юридичної особи відповідно до положень цього Закону.

Банк може бути ліквідований:

- 1) з ініціативи власників банку;
- 2) з ініціативи Національного банку України (у тому числі за заявою кредиторів).

Ліквідація банку з ініціативи власників здійснюється в порядку, передбаченому законодавством України про господарські товариства, з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, та за згодою Національного банку України. Як бачимо, на

відміну від інших юридичних осіб, для ліквідації банку однієї лише згоди його власників є недостатньо. Таке положення закріплене у Законі саме з метою захисту інтересів клієнтів банку та забезпечення стабільності фінансово-кредитної системи держави в цілому.

Ліквідація банку з ініціативи Національного банку України здійснюється відповідно до Закону та нормативно-правових актів Національного банку України.

Національний банк України зобов'язаний протягом двох днів після прийняття рішення про ліквідацію банку повідомити про це фонд гарантування вкладів фізичних осіб. У разі оскарження в судовому порядку рішення Національного банку про ліквідацію банку Національний банк України також повідомляє про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Особливості ліквідації банку в разі його неплатоспроможності

Однією з найпоширеніших підстав припинення банку як юридичної особи є його неплатоспроможність.

Право звернення до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним та його ліквідацію мають:

- 1) кредитори банку;
- 2) Національний банк України.

Кредитори направляють рекомендованим листом до Національного банку України заяву про ліквідацію банку при настанні ознак неплатоспроможності банку з додаванням документально підтверджених доказів наявності невиконаних грошових зобов'язань банку перед ними. Якщо протягом одного місяця з дня направлення заяви зазначені особи не отримали відповідь Національного банку України, вони мають право звернутися до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним.

Законодавство України про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом при розгляді судом справи про визнання банку неплатоспроможним застосовується в частині, що не суперечить нормам Закону.

При підготовці справи до розгляду суддя отримує обґрунтований висновок Національного банку України щодо доцільності ліквідації банку або рішення Національного банку України про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора. Національний банк України зобов'язаний надати один із зазначених документів протягом місяця з дня отримання запиту суду.

Законодавством передбачена вирішальна роль Національного банку у зазначеному процесі: негативний висновок НБУ щодо доцільності відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку є підставою для залишення заяви без розгляду.

Якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, Національний банк України зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку.

Справа про визнання банку неплатоспроможним за заявою кредиторів може бути порушена лише після відкликання банківської ліцензії. При цьому після відкликання банківської ліцензії санація банку не допускається.

Орган, який ініціював рішення про ліквідацію, призначає ліквідатора. Ліквідатор приступає до виконання обов'язків негайно після відкликання ліцензії.

Протягом одного місяця з дня прийняття справи до розгляду суд повинен визначитися стосовно позову про ліквідацію банку. Єдиним питанням, що приймається до розгляду

судом у справі про ліквідацію банку, є висновок Національного банку України щодо доцільності ліквідації банку та відповідність застосування процедури ліквідації з боку Національного банку України вимогам Закону.

У своєму рішенні суд повинен підтвердити кандидатуру ліквідатора або призначити такого, що відповідає вимогам Закону. Єдиною підставою відхилення кандидатури ліквідатора, призначеного Національним банком України, може бути наявність конфлікту інтересів, який став відомий суду.

Розгляд справи в суді щодо ліквідації банку не зупиняє діяльності ліквідатора, призначеного Національним банком України.

Процедура ліквідації банку повинна бути завершена не пізніше трьох років з дня відкликання банківської ліцензії.

Національний банк України має право продовжувати процедуру ліквідації банків на термін до одного року, а системоутворюючих банків — на термін до двох років.

Ліквідатором здійснюється опублікування відомостей про відкриття ліквідаційної процедури у газеті “Урядовий кур’єр” чи “Голос України” за рахунок банку у строки, передбачені законами України, з дня прийняття Національним банком України рішення про відкликання ліцензії або власником банку рішення про ліквідацію банку.

Відомості про відкриття ліквідаційної процедури повинні містити найменування та інші реквізити банку, що ліквідується, дату прийняття Національним банком України рішення про відкликання ліцензії або дату прийняття рішення власника банку про ліквідацію банку і призначення ліквідатора, відомості про ліквідатора.

Протягом одного місяця з дня опублікування оголошення про відкриття ліквідаційної процедури кредитори мають право заявити ліквідатору про свої вимоги до банку. Не дозволяється опублікування або розголошення іншим чином відомостей про неплатоспроможність банку до дня прийняття рішення про його ліквідацію. Особи, винні у розголошенні даної інформації, несуть відповідальність згідно з законами України.

Законом встановлені спеціальні вимоги до особи, яка може бути призначена ліквідатором банку. Так, ліквідатором може бути призначено:

- 1) фізичну особу, яка відповідає вимогам, що висуваються Законом до тимчасового адміністратора;
- 2) юридичну особу, яка здійснює професійну діяльність що до тимчасової адміністрації та ліквідації банків, щодо надання аудиторських, юридичних або консалтингових послуг і має не менше трьох працівників з сертифікатом Національного банку України на право здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банку.

Забороняється призначати ліквідатором банку фізичну або юридичну особу, яка виконувала функції тимчасового адміністратора у цьому банку.

Фінансова відповідальність, життя та здоров'я ліквідатора мають бути застраховані згідно з законодавством України нормативно-правовими актами Національного банку України та договором про ліквідацію банку відповідно до закону.

З дня прийняття рішення про відкликання ліцензії та призначення ліквідатора:

- 1) припиняються повноваження загальних зборів, спостережної ради і правління (ради директорів) банку та тимчасового адміністратора, який негайно передає ліквідатору всі справи;
- 2) банківська діяльність банку завершується закінченням технологічного циклу конкретних операцій у разі, якщо це сприятиме збереженню або збільшенню ліквідаційної маси;

- 3) строк виконання всіх грошових зобов'язань банку та зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) вважається таким, що настав;
 - 4) припиняється нарахування процентів, неустойки (штрафу, пені) та інших економічних санкцій по всіх видах заборгованості банку;
 - 5) відомості про фінансове становище банку перестають бути конфіденційними чи становити банківську таємницю;
 - 6) укладення угод, пов'язаних з відчуженням майна банку чи передачею його майна третім особам, допускається в порядку, передбаченому Законом;
 - 7) скасовуються арешт, накладений на майно (в тому числі на власні кошти банку на його рахунках) банку, чи інші обмеження щодо розпорядження його майном. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;
 - 8) вимоги за зобов'язаннями банку, що виникли під час проведення ліквідації, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури.
Ліквідатор з дня свого призначення здійснює такі повноваження:
 - 1) приймає до свого відання майно банку, вживає заходів що до забезпечення його збереження;
 - 2) виконує функції з управління та розпорядження майном банку;
 - 3) здійснює інвентаризацію та оцінку майна банку згідно з законодавством;
 - 4) виконує повноваження органів управління банку;
 - 5) очолює ліквідаційну комісію та формує ліквідаційну масу;
 - 6) пред'являє до третіх осіб вимоги щодо повернення дебіторської заборгованості банку, у тому числі через судові органи;
 - 7) має право отримувати кредит для виплати вихідної допомоги працівникам, що звільняються внаслідок ліквідації банку, який відшкодовується в першу чергу за рахунок коштів, одержаних від продажу майна банку;
 - 8) з дня відкриття ліквідаційної процедури повідомляє працівників банку про звільнення та здійснює його відповідно до законодавства України про працю;
 - 9) заявляє в установленому законодавством порядку заперечення по заявлених до банку вимогах кредиторів;
 - 10) заявляє відмову від виконання договорів та в установленому законодавством порядку розриває їх;
 - 11) вживає заходів, спрямованих на виявлення та повернення майна банку, що знаходиться у третіх осіб;
 - 12) передає у встановленому порядку на зберігання документи банку, які відповідно до нормативно-правових актів підлягають обов'язковому зберіганню;
 - 13) вживає заходів, які, на його думку, дадуть можливість отримати максимальну виручку від продажу активів у найкоротший строк;
 - 14) реалізує майно банку для задоволення вимог, включених до реєстру вимог кредиторів;
 - 15) повідомляє про своє призначення державний орган з питань банкрутства в десятиденний строк з дня прийняття рішення та надає державному органу з питань банкрутства інформацію для ведення єдиної бази даних щодо підприємств-банкрутів;
 - 16) здійснює інші повноваження, передбачені Законом.
- З дня призначення ліквідатора до нього переходять права керівника (органів управління) банку. Протягом трьох днів з дня призначення ліквідатора керівники банку

забезпечують передачу бухгалтерської та іншої документації банку, печаток і штампів, матеріальних та інших цінностей банку ліквідатору. У разі ухилення від виконання зазначених обов'язків винні особи несуть відповідальність відповідно до вимог чинного законодавства України.

При виконанні своїх обов'язків ліквідатор за своїм статусом прирівнюється до представника Національного банку України. Будь-яка особа, що навмисно перешкоджає доступу ліквідатора до банку, його активів, книг, записів, документів, несе адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством. Правоохоронні органи зобов'язані надавати допомогу ліквідатору в його роботі на підставі письмового звернення.

Ліквідатор припиняє приймання вимог кредиторів після закінчення одного місяця з дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури.

Ліквідатор протягом трьох місяців з дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури здійснює такі заходи щодо задоволення вимог кредиторів:

- 1) визначає суму заборгованості кожному кредиторі та відносить вимоги до певної черги погашення;
- 2) відхиляє вимоги у разі їх непідтвердження;
- 3) відповідно до вимог нормативно-правових актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб надає Фонду протягом двадцяти робочих днів із дня настання недоступності вкладів повний перелік вкладників, які мають право на відшкодування коштів за вкладами, із визначенням їх розрахункової суми, що підлягає відшкодуванню;
- 4) складає перелік акцептованих ним вимог для затвердження Національним банком України;
- 5) сповіщає кредиторів про акцептування вимог;
- 6) щотижня протягом трьох тижнів публікує оголошення про день і місце, де можна ознайомитися з переліком вимог, та про дату подання цього переліку Національному банку України.

Кредитори мають право надіслати ліквідатору свої заперечення щодо визнаних ним вимог протягом одного місяця з дня отримання повідомлення.

Ліквідатор має право з дозволу Національного банку України погашати вимоги до банку до моменту завершення складання переліку вимог та його затвердження Національним банком України лише за угодами, що забезпечують здійснення ліквідаційної процедури.

Ліквідатор зобов'язаний у двомісячний строк з дня призначення надіслати повідомлення всім клієнтам, які користуються послугами відповідального зберігання, про необхідність вилучити свої цінності протягом трьох місяців з дня оголошення про початок ліквідаційної процедури.

Матеріальні цінності, що перебували на відповідальному зберіганні банку і не були вилучені власниками в зазначений у повідомленні строк, вважаються фондами, на які не можуть претендувати кредитори банку. Ці цінності переходять у розпорядження Національного банку України для повернення законним власникам.

Майно, на яке звертається стягнення у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором у порядку, встановленому законодавством України. Для майна, яке продається на аукціоні, оціночна вартість є початковою.

Для здійснення оцінки майна ліквідатор має право залучати на підставі договору спеціалістів з оплатою їх послуг за рахунок ліквідаційної маси, якщо інше не встановлено Національним банком України.

Після проведення інвентаризації та оцінки майна банку ліквідатор розпочинає продаж майна на відкритих торгах, якщо Національним банком України не встановлено інший порядок його продажу.

Порядок продажу майна банку, склад, умови та строки придбання майна погоджуються з Національним банком України та повідомляються через засоби масової інформації.

У разі надходження двох і більше пропозицій щодо придбання майна банку ліквідатор проводить конкурс (аукціон). Порядок проведення конкурсу (аукціону) визначається згідно із законодавством України.

Майно банку, щодо обігу якого встановлено обмеження, продається на закритих торгах. У закритих торгах беруть участь особи, які відповідно до законодавства можуть мати зазначене майно у власності чи на підставі іншого речового права відповідно до цивільного законодавства України.

Порядок уступки вимог банку регулюється цивільним законодавством України.

Ліквідатор має право виставити на відкриті торги цінні папери та вимоги банку, якщо інший спосіб продажу (уступки) вимог банку не встановлено Національним банком України.

Кошти, одержані в результаті ліквідаційної процедури, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у такій черговості:

- 1) у першу чергу задовольняються:
 - а) вимоги, забезпечені заставою;
 - б) вимоги Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що виникли у випадках, визначених законодавством про гарантування вкладів фізичних осіб;
 - в) виплата вихідної допомоги звільненим працівникам банку, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;
 - г) витрати, пов'язані з роботою ліквідатора, в тому числі:
 - на оплату державного мита;
 - на публікацію оголошення про ліквідацію банку;
 - на публікацію в органах інформації про порядок продажу майна банку;
 - витрати ліквідатора, пов'язані з утриманням і збереженням активів банку;
 - на проведення аудиту;
 - на оплату праці працівників, залучених для здійснення ліквідації;
 - д) зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян.

Перелічені витрати відшкодовуються після реалізації ліквідатором частини ліквідаційної маси, якщо інше не передбачено Законом;

- 2) у другу чергу задовольняються вимоги вкладників — фізичних осіб в частині перевищення суми, передбаченої системою гарантування вкладів фізичних осіб, вимоги, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками;

- 3) у третю чергу задовольняються інші вимоги.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються в міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банку після повного задоволення вимог попередньої черги.

У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторі однієї черги.

У разі відмови кредитора від задоволення визнаної в установленому порядку вимоги ліквідатор не враховує суму грошових вимог цього кредитора.

Вимоги, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, не

розглядаються і вважаються погашеними.

Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

У разі, якщо на момент закінчення строку ліквідації залишилися непроданими активи банку і негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, ліквідатор передає такі активи в управління визначеній Національним банком України юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів банку за рахунок отриманих активів.

Майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникам, а майно державних банків — відповідному органу приватизації для наступного продажу. Кошти, одержані від продажу цього майна, спрямовуються до Державного бюджету України.

Майно кооперативних банків, що залишилося після задоволення потреб кредиторів, підлягає використанню відповідно до законодавства України про кооперацію.

Ліквідація банку вважається завершеною, а банк ліквідованим з моменту внесення запису про це до Державного реєстру банків після ухвалення звіту ліквідатора.

Окремі положення законодавства присвячені ліквідації банківських об'єднань. Так, банківське об'єднання ліквідується за рішенням його учасників або з ініціативи Національного банку України за рішенням суду у разі, якщо діяльність такого банківського об'єднання суперечить антимонопольному законодавству України або загрожує інтересам вкладників банків чи стабільності банківської системи. Ліквідація банківського об'єднання не припиняє діяльності банків — його учасників.

РЕЗЮМЕ

1. Термін “регулювання” по відношенню до банківської діяльності можна розглядати у широкому та у вузькому розумінні. У широкому розумінні державне регулювання в сфері банківської діяльності якраз і включає всю систему заходів, які вживаються уповноваженими органами держави для забезпечення сталого та надійного функціонування банківського сектору. У вузькому розумінні банківське регулювання — це діяльність уповноважених органів, яка полягає у виданні правових актів у сфері банківської діяльності.

2. Правові акти в сфері банківської діяльності прийнято поділяти на акти так званого пруденційного (або інакше “розумного”) регулювання та акти економічного регулювання.

3) В Україні банківське регулювання та банківський нагляд є функціями центрального банку України — Національного банку України.

4) Основні Базельські Принципи включають двадцять п'ять основних Принципів, які необхідні для того, щоб система банківського нагляду була ефективною.

5) До системи банківського нагляду в Україні включаються:

- відділ банківського нагляду територіального управління;
- Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні НБУ;
- начальник територіального управління НБУ;

- відповідні департаменти банківського нагляду НБУ;
- заступник голови Правління НБУ;
- Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків НБУ.

6) Основні засади створення та ліцензування комерційних банків закріплені у Законі України “Про банки і банківську діяльність”, які потім конкретизуються у відповідних нормативно-правових актах Національного банку України.

7) Комерційний банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання банківської ліцензії. Без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки.

8) Заходи впливу, що застосовуються Національним банком до банків у разі порушення законодавства, мають бути адекватними конкретним порушенням, які ними були допущені.

9) Реорганізація банку — це злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

10) Реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України про господарські товариства за умови попереднього дозволу Національного банку України.

11) Примусова реорганізація здійснюється у разі істотної загрози платоспроможності банку.